

BOSHLANG'ICH TA'LIM FANLARINI O'QITISHDA GRAFIK ORGANAYZERLARDAN FOYDALANISHNING NAZARIY ASOSLARI

Shabbarova Shahodat Ibrohim qizi

Anontatsiya: *Mazkur maqolada boshlang'ich ta'lim fanlarini o'qitishda grafik organazerlardan foydalanishning nazariy jihatlari, grafik organayzer tushunchasiga ta'rif, xorij tajribasi. Dars jarayonida ushbu organayzerlardan foydalanish imkoniyatlari va ta'lim sifatiga ta'sir xususida fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, tarbiya, grafik organayzer, o'qituvchi, o'quvchi, sifat, tajriba, xorijiy tajriba, fan, darslik, dars, bilim, ko'nikma.*

Аннотация: *В данной статье рассматриваются теоретические аспекты использования графических органайзеров в преподавании предметов начального образования, определение понятия графический органайзер, зарубежный опыт. В ходе занятия обсуждались возможности использования данных органайзеров и влияние на качество обучения.*

Ключевые слова: *образование, воспитание, графический органайзер, учитель, ученик, качество, опыт, зарубежный опыт, наука, учебник, урок, знание, умение.*

Annotation: *In this article, the theoretical aspects of the use of graphic organizers in the teaching of primary education subjects, the definition of the concept of a graphic organizer, foreign experience. In the course of the lesson, the possibilities of using these organizers and the effect on the quality of education were discussed.*

Key words: *education, upbringing, graphic organizer, teacher, student, quality, experience, foreign experience, science, textbook, lesson, knowledge, skill.*

Bugungi kunda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini kafolatlovchi zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llash borasida katta tajriba to'plangan. Interfaol ta'lim metodlari hozirda eng ko'p tarqalgan va barcha turdagi ta'lim muassasalarida keng qo'llanayotgan metodlardan hisoblanadi.

Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlab o'tganidek, "Ta'lim va tarbiya, ilm-fan, sog'liqni saqlash, madaniyat va san'at, sportni rivojlantirish masalalari, yoshlarimizning chuqur bilimga ega bo'lishi, chet tillarini va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini puxta egallashini ta'minlash doimiy ustuvor vazifamiz bo'lib qoladi".³⁷

Ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalardan foydalanish nafaqat ta'lim oluvchida balki ta'lim beruvchida ham katta imkoniyat hamda qulaylik olib keladi. Ta'limni axborotlashtirish – bugungi kundagi eng muhim tarmoqlardan biridir. Dunyoning rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlarida ta'limni axborotlashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu borada, ta'limni rivojlantirish, uning samaradorligini oshirish yo'llari

³⁷Mirziyoyev Sh.M "Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz." - T.: O'zbekiston, 2017. 16-b. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Qonunchilik palatasi va Senatining qo'shma majlisidagi nutq. 2016 -yil , 8- sentabr.

izlanmoqda, ta'limda yangi axborot texnologiyalarini joriy etish masalasi ommalashmoqda. Hozirda barcha ta'lim muassasalari zamonaviy kompyuter va telekommunikatsiya texnologiyalari bilan jihozlanmoqda. Bu esa, pedagoglarning o'z mehnat faoliyatiga yangicha yondashuvni talab etadi.

Grafik organayzerlar- bu ma'lumotlarni eslab qolish, o'zlashtirish, tahlil qilish yoki qo'llashni o'rgatish, bilimlarni tartibga solish, umumlashtirish, muammolarni hal qilish uchun yordam beradigan shakl yoki vosita³⁸.

Ular - bu bilimlar, tushunchalar, g'oyalar va ular o'rtasidagi aloqalar va munosabatlarni ifodalash uchun grafik belgilardan foydalanadigan yozma aloqa vositalaridir. "Tasviriy, kommunikativ va kognitiv funksiyalarni bajaradigan didaktik vosita sifatida grafik organayzerlar nafaqat ma'lumot tashuvchisi, balki o'quv loyihalarinirejalashtirish, muammolarni hal qilish, qarorlar qabul qilish va tadqiqot o'tkazishda talabalar faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun ham qo'llaniladi"³⁹.

Talabalar axborotni qayta ishlash, tahlil qilish, baholash, umumlashtirish, tizimlashtirish, muammolarni hal qilishga qo'llash usullarini o'zlashtiradilar.

Grafik organayzerlar—"grafik organizatorlar" deb ham yurutiladi. Grafik organayzerlar shakli va qo'llanilishi jihatidan xilma-xil bo'lib, ular oqim sxemalari, to'rlar, Venn diagrammalari, taqqoslash va qarama-qarshi diagrammalar va boshqalar har xil ko'rinishlari namoyon bo'ladi. Shunday qilib, ular bitta yoki bir nechta asosiy g'oyalar bilan shug'ullanishlari mumkin va bu g'oyalar o'rtasidagi turli aloqa va munosabatlarni tasvirlashda ishtirok etadi. Odatda, ular o'quvchilarni tushunchalar yoki g'oyalar o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilishga jalb qiluvchi o'quv manbasi sifatida ishlatiladi. O'quvchilar bo'sh bilimlarni to'ldirishlari uchun o'qituvchilar tomonidan yarim to'liq diagramma ishlab chiqiladi. Ushbu mashq foydalanuvchining ma'lum bir mavzu bo'yicha bilimlarini sinovdan o'tkazadi va rivojlantiradi, ularni asosiy g'oya yoki bir nechta asosiy g'oyalar atrofida ma'lumotlar guruhlarini tasniflashga undaydi. Grafik organayzerlar analitikfikrlashni foydalanuvchilarga o'zlashtirish va umrbod mahorat sifatida ishlatish uchun namoyish etadi.

Axborotni tasavvur qilish jarayonida talaba u haqida o'ylaydi, tushunadi, ma'lumotni o'zi orqali uzatadi, uni vizual-kontseptual tarzda taqdim etadi. Talabalar ma'lumotlarni qidirish, tasdiqlash, tizimlashtirish va bahslash, fanlararo aloqalarni topish usullarini o'zlashtiradilar. Axborotning grafik tasviri matn bilan ishlash qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi, chunki asosiy g'oyani shakllantirish, kalit so'zlarni ajratib ko'rsatish, matni strukturaviy qismlarga bo'lish, ma'lumotlarni ikkilamchi manbalar (reja, algoritim, jadval, diagramma) ko'rinishida yig'ish, uni kengaytirish ("formulalar, tenglamalarni o'qish"), qayta kodlashni o'rganish imkonini beradi. Shunday qilib, grafik organizatorlar fikrlash qobiliyatlari tuzilishini o'rganish uchun yordam beradigan ajoyib vositadir. Grafik organayzer ma'lumotlarning kuchli vizual tasvirini beradi va ongga "ko'rish" imkonini beradi. Biz ularni har kuni hayotimizda ishlatamiz mumkin. Eng keng tarqalgan misol – bukalendar. Taqvimdan foydalanish ma'lumotlarni to'plash, saralash va almashishga

³⁸Alan Zolman. Students Use Graphic Organizers to improve Mathematical Problem. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ868542.pdf>

³⁹Tojiboyeva D. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Darslik. Toshkent. Iqtisod-moliya. 2018. 432b.

yordam beradi. Talabalar axborotni qayta ishlash: tahlil qilish, baholash, umumlashtirish, tizimlashtirish, muammolarni hal qilishga qo'llash usullarini o'zlashtiradilar.

Grafik organayzerlar– bu fikrlash qobiliyati fe'li tomonidan boshqariladigan munosabatlarni ifodalovchi diagramma yoki grafikning bir turi. “Ketma-ketlik” fe'li o'qlar bilan bog'langan bir qator blok diagrammalarni talab qiladi, ular bir qutining “hodisasi” boshqa qutining “hodisasi” olib kelishini ko'rsatadi. Grafik organizatorlar matnli ma'lumotlarning tasvirlari, rasmlari yoki modellarini qayta ishlash uchun ishlatiladi.

Agar ma'lum cheklangan vaqtichida katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash kerak bo'lsa, u bilimlarni tushunishga yordam beradi. Shu bilan birga, ko'pgina ingliz tili o'qituvchilari lug'at, grammatika va murakkab jumlar bo'yicha batafsil ma'lumot matni tashkil qilishda o'qish va mantiqning butun tuzilishidan ancha ustundir, deb hisoblashadi, bu tabiiy ravishda o'quvchilarning matnini bir butun sifatida tushunishda muvaffaqiyatsizlikka olib keladi.

Grafik organayzerlarning afzalliklari:

- katta yoki murakkab tushunchalar yoki g'oyalarni kichikroq va soddaroq qismlarga bo'lish orqali ma'lumotni tasavvur qilish va tushunish osonroq tarzda taqdim etishga yordam berish;
- talabalarga dars jarayonida va o'quv jarayonida faol ishtirok etish imkoniyatini berish;
- aqliy hujum, tanqidiy va ijodiy fikrlash, toifalarga ajratish va ustuvorliklarni aniqlash, mulohaza yuritish va boshqalar kabi kognitiv qobiliyatlarni rivojlantirishga hissa qo'shish;
- mavzu bo'yicha bilimlarni yangilashga yordam berish va uni yangi ma'lumotlar bilan tezda bog'lash;
- o'z-o'zini tarbiyalashni targ'ib qilish. Eslatma, tahlil qilish, o'rganish va boshqalar uchun grafik organayzerlardan foydalanish o'quvchilarning dars materialini o'zlashtirishini ancha osonlashtiradi.

Hozirgi kunda grafik organayzerlarning o'ziga xos turlari mavjud. Ular axborotni tizimlashtirish, tartibga solish, idrok etish va eslab qolish katta imkoniyatlarga egadir. Grafik organayzerning turlari aniq ta'lim vazifasini bajarish doirasida faktlar, atamalar va tushunchalar o'rtasidagi bog'liqlikni vizual ko'rinishda yaratish imkoniga ega.

Grafik organayzerlar asosan 5 ta turga bo'linadi :

1. Tizim tashkilotchilari. Bu turga vaqt jadvallari, sxematik algoritmlar va sikl diagrammalari kiradi. Ulardan ba'zilari voqealarning tarixiy yoki biografik ketma-ketligini va bosh qahramonlarning harakatlarini tasvirlash uchun ishlatilishi mumkin. Bularga Staircase - Zinapoya, Chain of Events – Hodisalar zanjiri, Clock - Soat, Cycles - Tsiklik (siklik hodisalar bo'lsa) tashkilotchilar kiradi. Tuzilmalarni to'ldirishda siz quyidagi asosiy savollardan foydalanishingiz mumkin: “Nima baholanmoqda?”, “Chegara nuqtalari nima?”, “Hammasi qayerdan boshlandi?”, “Keyingi bosqichlarda nima bo'ldi?”, “Hodisalar bir-biri bilan bog'liqmi?”, “Hammasi nima bo'ldi?”, siklik tashkilotchilar uchun “Tsiklning asosiy tugunlari nima?”, “Ular qanday o'zaro ta'sir qiladi?”, “Qanday qilib qaytib keladi?”, “Asl holat yuzaga keladimi?”.

2. Ierarxik yoki bosqichma-bosqich tashkilotchilar sizga obyekt sifatini ifodalash darajasiga ko'ra qiymatlarni tartibga solishga, saralashga va ularni ahamiyatlilik darajasiga ko'ra tartiblashga yordam beradi. Ushbu texnikada eng keng tarqalgan: Uchburchak diagrammasi, daraxtdir. Ushbu shakllar bilan ishlashda asosiy savollar: "Eng muhim voqea?", "Hodisaning asosi nima bo'ladi?", "Bundan nima kelib chiqadi?", "Kamroq muhim tafsilotlar?"

3. Taqqoslash tashkilotchilari ikki, uch, to'rtta hodisa, tushuncha, hodisalar o'rtasidagi farqlar va (yoki) o'xshashliklarni ko'rsatadigan diagrammalar bilan ifodalanadi. Bu guruhga T-sxema, Venn diagrammasi, kvadrantlar kiradi. T-chartida siz bitta hodisani ko'rishingiz mumkin, ammo masalaning ikki tomoni: afzalliklari va kamchiliklari, faktlar va fikrlar. Asosiy savollar: "Nima yoki kim solishtirilmoqda?", "Qanday o'xshashlik va farqlar bor?" Grafik ma'lumotlar organizatorlari raqamli ma'lumotlarni grafik, shtrixli grafik, jadval yordamida taqdim etadi.

4. Sabab va natija tashkilotchilari hodisa (hodisalar) va sabab-oqibat munosabatlarini ko'rsatishga yordam beradi. Bularga Fishbone - Baliq suyagi, Chains - Zanjirlar, Fact and Opinion – Faktlar va fikrlar, Muammolar va Natijalar shakllari kiradi. Ular o'quvchiga voqealar va oqibatlarni aniqlash, tushunish va eslab qolish imkonini beradi. Vazifa quyidagi savollar yordamida tuziladi: "X hodisaga qanday omillar sabab bo'lgan?", "Turli omillar o'rtasida bog'liqlik bormi?", "X hodisaga sabab bo'lgan omillar uning mavjudligini belgilovchi omillardan farq qiladimi?"

"Mulohaza yuritish" tashkilotchilari. Odatda ular to'ldirilishi kerak bo'lgan 2-4 bo'sh hujayradan iborat jadvaldir. Fikrlashni tashkil qilishning eng mashhur usullari: SWOT-tahlili, PEST tahlili, BBB (Bilaman, bilmoqchiman, bilib oldim), "Parvoz jurnali", "G'oyalar g'ildiragi". Ushbu tashkilotchilar faoliyat yoki fikrlash natijasidir, ammo rejalashtirish, tadqiqotni loyihalash uchun ishlatilishi mumkin. Kontseptual tashkilotchilar eng "murakkab" tipdir, chunki uni yaratish uchun ko'rib chiqilayotgan hodisa chuqur va boshqa obyektlar bilan bog'liq holda o'rganilishi kerak. Vizualizatsiya orqali denotatsiya grafiklari va bog'lanish diagrammalarini qurish: O'rgimchak to'ri, Mental xarita, Sabablar xaritasi, Palma, Konsepsiya xaritasi chuqurroq tahliliy fikrlashni talab qiladi. Bu tashkilotchilar asosiy g'oya va turli ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi mantiqiy bog'lanishlarni, shoxlanishning sababi va bosqichlarini aniqlashga yordam beradi. Asosiy savollar: "Qaysi kategoriya ko'rib chiqilmoqda?", "Qanday kichik turkumlar, ular bir-biri bilan qanday bog'langan?", "Asosiy g'oyaning xususiyatlari qanday?", "Tasvirlanayotgan predmetning vazifalari nimalardan iborat?". Shunday qilib, amaliyot grafik organizatorlardan foydalanishning maqsadga muvofiqligini isbotlaydi. Bu, ayniqsa, ta'limning yangilangan mazmuniga o'tish davrida namoyon bo'ladi, bunda o'quvchilarda tanqidiy fikrlash, izlanish, muloqot qilish, muammolarni hal qilish va bilimlarni ijodiy qo'llash, guruhda ishlash ko'nikmalarini shakllantirishga katta ahamiyat beriladi.

Xulosa qilib aytganda, grafik shaklda taqdim etilgan ma'lumotlar o'quvchilarda murakkab aqliy faoliyatning rivojlanishiga yordam beradi. Klaster, idrok xarita, Venn diagrammasi va baliq suyagi kabi uzluksiz matn shakllari talabalarda alohida qiziqish uyg'otadi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun yangi strategiyalar bilan ishlash

qobiliyati faqat o'rganilayotgan materialni kuchli o'zlashtirishga yordam beradi. Grafik tashkilot matnlari bilan ishlashda o'rganilayotgan mavzuga qiziqish ortadi, ijodiy qobiliyat va ijodkorlikni rivojlantirishga hissa qo'shadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Muxamedov O'.X., Usmonboyeva M.X., Rustamova C.C.. Ta'limni tashkil etishda zamonaviy interfaol metodlar: O'quv uslubiy tavsiyalar /– T.: O'zbekiston respublikasi IIB Akademiyasi, 2016. – 45 b
2. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardayev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun amaliy tavsiyalar).-T.: Iste'dod, 2008.- 180 b.
3. Tojiboyeva D. Maxsus fanlarni o'qitish metodikasi. Darslik. Toshkent. Iqtisod-moliya. 2018. 432b
4. Muxamedov O'.X., Usmonboeva M.X., Rustamov S.S.. Ta'limni tashkil etishda zamonaviy interfaol metodlar: O'quv-uslubiy tavsiyalar /– T.: O'zbekiston Respublikasi IIB Akademiyasi, 2016
5. Avlaev U., Juraeva S.N., Mirzaeva S.R. "Ta'lim metodlari". Ukuv-uslubiy kullanma. Toshkent: - «Navruz» nashriyoti. 2017 y. 183 bet